

İslam Hukuku Bakımından Organ Nakli Etrafındaki Tartışmalar*

Discussions on Organ Transplantation from Islamic Law

Ahmet EKŞİ

Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Fıkıh Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000-0003-3218-7837, e-mail: aeksi72@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16 Mayıs 2019 / 16 May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 29 Mayıs 2019 / 29 May 2019

Yayın Tarihi / Published: 24 Temmuz 2019 / 24 July 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz / July

Cilt / Volume: 5 Sayı / Issue: 2 Sayfa / Pages: 383-397

* Bu makale “İslam Hukukunda Tıbbi Müdahalelerden Doğan Hukuki Sorumluluk” adlı doktora tezinden istifade edilerek hazırlanan ve 9 Mayıs 2014 yılında Malatya’da gerçekleştirilen “Tıp, Etik, Din, Sosyoloji ve Hukuk Bağlamında Organ Nakli Sorunlar ve Çözüm Önerileri” ana başlıklı sempozyumda sunulan tebliğin geliştirilmiş halidir.

Öz

Tıp ilminin gelişmesine paralel olarak hastalıkları iyileştirme, acıları dindirme ve sağlığı koruma amacı olan tedavi yöntemleri de gelişmekte ve her geçen gün bunlara yenileri eklenmektedir. Bu yöntemlerden biri de kaybedilen veya görevini yapamayan bir organın yerine canlı yahut ölü bir vericiden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organın nakledilmesi işlemiyle gerçekleşen organ naklidir. Bir tedavi yöntemi olması hasebiyle dinî bakımdan organ nakli konusundaki tartışmalar bu yöntemin cevazından ziyade şartları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Daha çok dinî inançlardan kaynaklanan bu tartışmaların oluşturduğu tereddütler ise organ bağışının ve naklinin başarısı önünde birer engel olarak görülmektedir. Dolayısıyla istenilen başarıya ulaşmada söz konusu tereddütlerin giderilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmayla bazı tereddütlerin yersiz olduğu, bazılarının ise gerçeklik payı olmakla birlikte giderilebileceği kanaati hâsıl olmuştur. Ayrıca üreme organları ile yüz, kol ve bacak gibi organların naklindeki tartışmaların ise daha çok nakil sonrası durumdan kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Fıkıh, İslam hukuku, organ nakli, tedavi, tıp

Abstract

Treatment modalities that aim to heal diseases, take away pains and protect health have developed in parallel with the development of the science of medicine and the new ones have been added to them. One of these modalities is organ transplantation which is an act of transferring a viable organ in the place of an organ that is lost or unable to fulfil its duty from a living or dead donor to another person (recipient). Debates on organ donation as a treatment modality from the religious perspective are concentrated on particularly its conditions rather than its religious legitimacy. Hesitations in consequences of these debates arising from mostly religious beliefs seems an obstacle to organ donation and its achievement. Therefore, it is important to remove hesitations in question to reach intended achievement. With the present study, such a conclusion that some of these hesitations are groundless while some of them are right but can be made up is reached. Another result is that hesitations in transplantation of face, arm and leg as well as genitals are mostly originated from the situation after the transplant surgeries.

Keywords: Fiqh, Islamic Law, Organ Transplantation, Treatment, Medicine

Giriş

Erenin en değerli ve saygın varlığı olan insanı yaşatmak, İslam dininin başlıca gayelerinden biridir. Bu nedenle insan hayatının korunması ve kollanması için maddi ve manevi bütün tedbirler alınmış, onun hayatını sonlandıracak bütün haksız müdahaleler yasaklanmış, bu yasağı ihlal edenler için en ağır cezalar ön görülmüştür.¹ Diğer taraftan hayatın devamı için sağlığın ve vücut bütünlüğünün korunmasının da vazgeçilmez olduğu açık bir gerçektir. Özellikle İslam'ın değerler sistemine bir bütün olarak bakıldığında insan hayatının öncelikli bir değer olduğu, sağlık ve vücut bütünlüğünün ise hayat hakkına bağlı olarak değer kazandığı görülür. Bu hak, her türlü müdahale ve saldırıya karşı din ve hukuk tarafından da korunur.

İnsan için asıl olan sağlıklı olmaktır. Ancak hayatın belirli dönemlerinde çeşitli sebeplerden dolayı gerek beden sağlığında ve gerekse ruh sağlığında hastalık denilen bozulmalar yani arızî durumlar ortaya çıkabilir. Genel anlamda hastalık olarak isimlendirilen bu durumun giderilmesi,

¹ Bk. el-İsrâ 17/33; el-Bakara 2/178; el-Mâide 5/45.

bu mümkün değilse etkilerinin hafifletilmesi ve tekrarından koruması amacıyla doktor tarafından girişilen her tıbbî girişim, tedavi olarak isimlendirilir.²

Peygamberimiz (s.a.v.) ‘Ey Allah’ın kulları! Tedavi olun. Çünkü Allah çare ve dermanını vermediği hiçbir hastalık yaratmamıştır.’³ buyurarak her hastalığın bir çaresi olduğunu belirtmiş ve tedavi yollarına başvurmayı teşvik etmiştir. Kendisi de hastalandığında tedavi olmuş, yakın çevresine ve ashabına da alanında uzman olan Tâifli Hâris b. el-Kelede’ye giderek tedavi olmalarını tavsiye etmiştir.⁴

Tedavi işlemi, en basit muayene ve teşhisten en ağır cerrahi müdahalelere kadar geniş bir uygulama alanını kapsamaktadır. Hatta tedavi sonrası tekrar aynı hastalığa yakalanmamak için alınacak koruyucu hekimlik tedbirleri de bu alana dâhil edilir. Ayrıca tıp ilmindeki gelişmelere paralel olarak her geçen gün yeni tedavi metotları ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri de birçok organ hastalığında alternatifsiz bir tedavi yöntemi olarak uygulanan doku ve organ naklidir. Organ nakli, kaybedilen veya görevini yapamayan bir organın yerine canlı yahut ölü bir vericiden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organın nakledilmesi işlemidir.

Fıkıh âlimleri, tedavinin hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Genellikle Hanefî⁵, Malikî⁶ ve Hanbelîler⁷ tedavinin mubah olduğunu söylerken Şâfiîler ise müstehab olduğu kanaatinde dirler.⁸ Ancak Şâfiî âlimlerin bir kısmı, hastanın iyileşmesi mümkün olduğu müddetçe tedavinin vacip olduğu kanaatinde dirler.⁹ Diğer taraftan organ naklinin İslam’ın tevekkül ve imtihan anlayışıyla örtüşmediği gerekçe gösterilerek bu şekilde tedavinin haram olduğunu savunanlar da olmuştur.¹⁰ Bu görüşler incelendiğinde mezheplerin tehlike arz etmeyen hastalıklardan hareketle böyle bir neticeye vardıkları görülmektedir. Ancak ölüme, bir organın telef olmasına veya âtil duruma gelmesine sebep olan ya da bulaşıcı nitelikteki hastalıklar söz konusu olduğunda tedavinin vacip olduğunda şüphe yoktur. Nitekim el-Fetava’l-Hindiyye’de¹¹ ve Fıkıh Akademisi Konseyi’nin 1992 tarihinde Cidde’de yaptığı 7. dönem toplantısında alınan kararlarda bunu görmek mümkündür. Fıkıh Akademisi kararlarında “terki halinde can veya organ kaybı yahut hastalığın başkasına bulaşması söz konusu ise tedavinin vâcip, sadece bedenî zaafa mâruz kalınacaksa mendup, bedenî zaafa uğrama tehlikesi yoksa mubah ve zararları asıl

² Bk. Ahmed Mezid Çekni eş-Şınkıtî, *Abkâmi’l-cirâbeti’l-tıbbiyyeti ve’l-âs3ari’l-müetterebetü aleyha* (Cidde: Mektebetü’s-Saâde, 1994), 39, 131.

³ İbn Mâce, “Tıb”, 1; Tirmizî, “Tıb”, 2; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 1. Aynı hadisin Buhârî’deki rivayetinde “İhtiyarlık dışında” ifadesi yer almamaktadır. Buhârî, “Tıb”, 1.

⁴ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 12.

⁵ Bk. Alâuddin Ebû Bekr b. Mes’ud el-Kâsânî, *Bedâi’u’s- sanâi’ fi tertîbi’s-Şerâi* (Beirut: Darü’l- Fikir, 1996), 7: 260-261.

⁶ Bk. Ahmed b. Guneym b. Sâlim en-Nefravî İbn Mühenn3a, *el-Fenâkîbü’d-devâni şerbi ala risâleti İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî* (Beirut: Dârü’l-Ma’rife, ts.), 2: 338.

⁷ Bk. Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kâyyim el-Cevziyye, *Zadı’l-mead fi hedyi hayri’l-ibad*, thk. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1981), 4: 15-16.

⁸ Bk. Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri Nevevi, *el-Mecmu’ şerhi’l-Mühezzeb* (Beirut: Dârü’l-Fikr, ts.), 5: 109-110.

⁹ Bk. Kays b. Muhammed el-Mübârek, *el-Tedâvî ve’l-mes’ûliyyetü’l-tıbbiyye fî’s- şerâti’l-İslâmiyye* (Beirut: Müessesetü’r-Reyyân, 1997), 100.

¹⁰ Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubi, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Berduni, İbrahim Etfîş (Kahire: Dârü’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1964), 10: 138.

¹¹ Bk. *el-Fetava’l-Hindiyye=Fetava’l-Alemgiriyye*, haz. Burhanpurlu Şeyh Nizam, Şeyh Vecihüddin, Şeyh Celaleddin Muhammed, Kadı Muhammed Hüseyin, Molla Hamid (Beirut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000), 5: 434-435.

hastalıktan daha fazla tehlike içeriyorsa mekruh olduğu”¹² ifade edilerek kişilere göre tedavinin hükmünün farklılık arz edeceği belirtilmiştir.

Bozulan insan sağlığının düzeltilmesine yönelik her girişim, tıp ilminin kurallarına uygun olmak ve uzman sağlık personeli tarafından uygulanmak şartıyla neticede Peygamberimizin “*Tedavi olunuz.*” tavsiyesinin bir gereğidir. Bu bağlamda, tedavi amacına yönelik olmak kaydıyla, organ ve doku nakli uygulamaları da tıbbî müdahale kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre suni organ ve doku kullanımını da dâhil olmak üzere bütün tedavi yolları tüketildikten sonra bir şifa ümidi olarak organ nakli ihtimali alternatifsiz bir çare olarak belirmişse, organ naklinin caiz olduğu söylenebilir ve bu cevazın dayandırılacağı birçok gerekçe sunulabilir.¹³ Bunun için öngörülen şartlar ve alınması gereken dinî, tıbbî, hukukî ve ahlakî tedbirler; üzerinde ayrıca konuşulmayacak kadar açık bir gerekliliktir.¹⁴ Ayrıca dinî, hukukî, ictimaî ve hatta tıbbi bakımdan organ nakli etrafındaki tereddütler yeterince giderilemediğinden olsa gerek, organ bağışının ve naklinin istenilen seviyeye ulaşmadığı görülmektedir. Bu çalışmada söz konusu tereddütlerle ilgili başlıca tartışmalar ele alınarak değerlendirilecektir.

1. İnsanın dokunulmazlığı (mükerrem oluşu)

İslam dini insanı yüceltmiş, saygıya layık görmüş ve onu birçok hak ve sorumluluk ile donatmıştır. Bunun için insanlar gerek hayatta ve gerekse vefatlarından sonra her türlü saldırıya karşı korunmuşlardır. Diğer bir ifadeyle insan, her yönüyle muhteremdir. Bu itibarla ister ölü ister sağ olsun, insandan bir parçanın alınıp atılması, bunlardan amacı dışında herhangi bir şekilde yararlanılması, insan saygınlığı ve şerefiyle bağdaşmadığı için caiz olmadığı gibi; öç almak, hakaret etmek veya yakınlarına acı çektirmek gibi maksatlarla ölen bir kimsenin cesedinin kesilip parçalanması, kemiklerinin kırılması ve benzeri davranışlar da İslam bilginlerince caiz görülmemiştir.¹⁵

İnsanın mükerrem olduğu¹⁶ ve her ne suretle olursa olsun bedenine müdahale edilemeyeceği fikri, organ nakillerindeki tartışmanın temelini oluşturur. Çünkü insanın yerini doldurabilecek başka bir varlık yoktur. Bu nedenle onun hayatını tehlikeye atacak olan bütün tıbbi müdahalelerden kaçınılmalıdır. Organ naklinde ise hasta birinin tedavisi amacıyla sağlam bir insanın zarar görmesi söz konusudur.¹⁷ Özellikle Peygamberimiz (s.a.v.)’in “*Ölünün kemiğini kırmak, canlı iken kırmak gibidir.*”¹⁸ anlamındaki hadisi dikkate alındığında, organ nakli konusundaki tartışmalar ayrı bir boyut kazanmaktadır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki ölünün kemiğini kırmakla ilgili hadisin manası, ölen kişiye eziyet ve işkence etmek suretiyle intikam alma durumuna veya kabrine yönelik saygısızlıklara mahsustur. Hâlbuki doku ve organ nakillerinde ölüye işkence etme ve ondam intikam alma gibi bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla bu aynen zaruret hâlinde tedavi olmaya

¹² Bk. Abdullah Kahraman, “Tedavi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 255.

¹³ Bk. Ghularn- Haider Aasi, “Organ Nakil ve Bağışına İslam’ın Hukuki ve Ahlaki Yaklaşımı”, trc. Mehmet Erdem, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010): 274-277.

¹⁴ Örneğin bir insanın yumurtalıklarının başka bir insana nakledildiğinde ortaya çıkabilecek dinî, hukuki mahzurlar göz önünde bulundurulmalıdır. Bk. Ahmet Yaman, “Organ Nakli”, *Diyanet Aylık Dergi*, Nisan (2008): 26.

¹⁵ Ahmet Ekşi, *İslam Tıp Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 59.

¹⁶ el-İsrâ 17/70; et-Tin, 95/4.

¹⁷ Abdüsselam Abdürrahim es-Sükkeri, *en-Nakl ve Ziraatü'l-Azai'l-Ademiyye*, (b.y. Darü'l-Menar, 1988), 103.

¹⁸ Muvatta, “Cenâiz”, 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6: 58, 100, 105, 169, 200, 264; İbn Mâce, “Cenâiz”, 63; Ebu Davud, “Cenâiz”, 45, 60.

benzemektedir.¹⁹ Nitekim günümüzde bazı ameliyatlarda ilgili organın bulunduğu yerin kemiği kırılmakta ancak hiç kimse bunun hukuka aykırı olduğunu söylememektedir. Aynı şekilde ölmüş kişinin organları da nakil cerrahisinde uzmanlaşmış ekipler tarafından ameliyathane ortamında alındığı ve dikiş izleri hariç ceset bütünlüğünde hiçbir bozulma olmadığı sürece hukuka aykırılıktan söz edilemeyecektir.

Burada tartışma konusu olan organ nakli, insan hayatının bedeli takdir edilemez değeri ile onu sağlıklı bir yapıda devam ettirme duyarlılığı arasında kalan bir sorundur. Organ nakli bir tedavi yöntemi olduğuna göre insan bedenini ve sağlığını koruma yönündeki ısrarlı tavsiyelerin burada da geçerli olduğu söylenebilir. Öte yandan “insan bedeninin dirisinin ve ölüsünün mükerrem olması, bedene dokunulmazlık kazandırmakla birlikte, bir hayatı kurtarma ile ölü bir bedene zarar verme arasında kalındığı zaman, üst hukukî değer olan insan hayatını korumanın tercih edildiği aşikârdır.”²⁰

İnsanı yaşatma ve hayatı koruma esas olunca, bunu temin eden son çare olarak organ nakli de düşünülecektir. Nitekim bunun tarihsel izlerine ve benzerlerine fıkıh literatürümüzde rastlamak mümkündür. Örneğin İmam Şâfi²¹ (ö. 204/819) ve Ahmed b. Hanbel²² (ö. 241/855) sökülmüş dişin yerine, eti yenen boğazlanmış bir hayvanın dişinin, bu da bulunamazsa başka insana ait bir dişin yerleştirilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir.²³

Kişinin dokunulmazlığı mutlak ve sınırsız değildir. Zira hayat hakkını ve diğer dokunulmazlıkları sınırlayan, hatta ortadan kaldıran durumlar vardır. Örneğin, insanın kendisini tehlikeye atması caiz değildir.²⁴ Ancak gerektiğinde canı pahasına düşmanla savaşması yalnızca caiz değil, farzdır.²⁵ İşte bunun gibi cesedin dokunulmazlığı da mutlak değildir. Faydasız ve gereksiz olma durumuna bağlıdır. Faydalı, gerekli ve zaruri olduğunda cesede dokunmak, otopsi yapmak, bazı organ ve dokuları alarak yaşayan insanların acılarını dindirmek, sağlığa kavuşmalarını sağlamak caizdir. Bunları haram kılan bir ayet veya hadis mevcut değildir. Tam aksine bu filleri, insanları ilme ve araştırmaya, iyiliğe ve yardımlaşmaya teşvik eden ayet ve hadisler kapsamında değerlendirmek mümkündür. Diğer taraftan ölüden alınan doku veya organlarla canlı bir insanın maruz kaldığı zarar ortadan kaldırılmaktadır. Canlıdaki zararın giderilmesi ölüye olan hürmetten daha önemlidir.²⁶ Kaldı ki “zaruretlerin yasakları kaldırması prensibi”²⁷ de ayete dayanmaktadır.²⁸

¹⁹ Bk. Mahmud Nazım Nesimî, *et-Tıbbü'n-nebevî ve'l-İlmu'l-Hadis*, 2. Baskı (Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1987), 3: 34, 35.

²⁰ Nurten Zeliha Şahin, *İslam Hukuku ve Biyoetik*, (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013), 63-64.

²¹ Bk. Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfi, *el-Ümm*, thk. Ali Muhammed ve Adil Ahmed (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabi, 2001), 6: 156.

²² Bk. Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni*, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, t.y.), 8: 356.

²³ Yaman, “Organ Nakli”, 25.

²⁴ “...Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...” (el-Bakara 2/195). Müfessirler insanın hayatını tehlikeye düşüren her türlü tehlikenin bu ayetin kapsamında değerlendirilebileceğini söylemişlerdir. Bk. Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin, (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 3: 324-325; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Muhammed Abdüsselam Salih, (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 1: 235; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Tefsiri'n-Nesefî*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 1: 99.

²⁵ Bk. el-Bakara, 2/191; en-Nisâ, 4/95.

²⁶ Bk. Hayrettin Karaman, “Organ Nakli”, erişim: 10.05.2019, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0120.htm>

²⁷ Mecelle, mad. 21.

²⁸ Bk. el-Bakara, 2/173.

2. İnsan bedeninin Allah'ın emaneti olduğu anlayışı

İslam inancına insanın canı ve bedeni Allah'ın bir emanetidir. Bu nedenle insan kendi bedeninin sınırsız hâkimi değildir. Bu bağlamda hayatı sonlandıran, bedene zarar veren, bedenden bir parçanın koparılmasını veya eklenmesini içeren her türlü müdahale yetkisiz tasarruf bağlamında hukuka aykırı kabul edildiği gibi bu kişinin bu fiillere yönelik gösterdiği rızanın da hiçbir geçerliliği yoktur. Bu hukuka aykırılık beden üzerinde ölümden sonraya ait tasarruflara verilecek izni de kapsamaktadır. Bu nedenle ölümden sonra organ bağışına dair yapılacak vasiyetin de hiçbir geçerliliği yoktur. Zira vasiyet insanoğlunun hayattayken üzerinde tasarruf yetkisinin bulunduğu veya vekâlet verebildiği hususlarda geçerlidir. Ayrıca insanın sahip olmadığı bir şeyi bağışlamasının hukuken geçersizliği kişinin kendisine emanet olarak verilen bedeninden bir organını, kestirip atması veya başka birinin organının yerine takılması için bağışlaması gibi tasarrufları da geçersiz kılacaktır. Çünkü böyle bir işlem kişinin sahip olmadığı bir mal üzerinde tasarruf etmesi gibidir ki bu da hukuka aykırıdır.²⁹ Ancak “insan bedeninin kişiye emanet olması, hukuk dili ile vedia şeklinde tanımlanabilmektedir. Vediada emanetin kiraya verilmesi, emanet sahibinin iznine tabidir. Emanetin sahibi olan Şâri, en üst maslahat olarak insan hayatını korumayı hedeflediğine göre, insanın organlarının başkasının hayatını korumak adına verilmesine de izin vereceği sonucu çıkmaktadır.”³⁰

Allah (c.c.) “...Kendinizi öldürmeyin...”³¹ ve “...Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...”³² buyurarak emaneti koruma görevini insan vermiştir. İnsanın beden sağlığını korumak gayesiyle tedavinin bir parçası olarak uygulanan organ nakli, emaneti zayı değil korumaya matuf bir ameliyedir. Organını bağışlayan ise “...Her kim bir canı kurtarırsa bütünü insanları kurtarmış gibi olur...”³³ ayetinde ifade edilen başkasının hayatını kurtarma iyiliğini işleyerek emanetin korunmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca bu ayet “...İyilik ve takvada yardımlaşın...”³⁴ tavsiyesi ile birlikte düşünüldüğünde bir hayat kurtarma operasyonu olması itibarıyla, organ nakli ve bağışını da içine aldığı söylenebilir.

3. Allah'ın yarattıklarını değiştirme

İnsanın en önemli sorumluluklarından biri, Allah'ın yarattığı şekilde kendisini yani fitratını korumaktır. İslam'da, insanın doğuştan getirdiği özellik ve şeklinin değiştirilmesi ve bu amaçla yapılacak her türlü tıbbi müdahale hoş karşılanmamış; fitratı bozmayı hedef alan müdahaleler olarak kabul edilmiştir. Fitratı bozmayı, yaratılışı değiştirmeyi hedef alan tasarruf ve müdahaleler ise yasaklanmıştır. Bu yasak Kur'an-ı Kerim'de şöyle dile getirilmiştir: “...Şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler.’ (dedi). Kim Allah'ı bırakır da şeytani dost edinirse elbette apaçık bir ziyana düşmüştür.”³⁵ Organ nakli ve bağışının bu noktadan da değerlendirilmesi gerekir. Zira insan bedenini keserek beden bir parçasını bedenden uzaklaştırmak, Allah'ın fitratını değiştirmek olarak görülebilir.³⁶

²⁹ Bk. Ghularn- Haider Aasi, “Organ Nakil ve Bağışına İslam'ın Hukuki ve Ahlaki Yaklaşımı”, 272.

³⁰ Şahin, *İslam Hukuku ve Biyoetik*, 72.

³¹ en-Nisâ 4/29.

³² el-Bakara 2/195.

³³ el-Mâide 5/32.

³⁴ el-Mâide 5/2.

³⁵ en-Nisâ 4/119.

³⁶ Bk. Ghularn- Haider Aasi, “Organ Nakil ve Bağışına İslam'ın Hukuki ve Ahlaki Yaklaşımı”, 273-274.

Tedavi amaçlı olarak vücuda yapılan eklemelere dinimizde izin verilmiştir.³⁷ Nitekim Arfece adlı sahabiye altından bir burun yaptırılmasına Hz. Peygamber (s.a.v.) müsaade etmiştir.³⁸ Tedavinin bir parçası olan organ nakilleri de nakledilen kişi açısından bu bağlamda düşünülebilir.

İnsan kendi bedeninin sınırsız hâkimi değildir. Bu nedenle kişi beden bütünlüğü üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunamaz.³⁹ Bununla birlikte belirli şartlar dâhilinde insanın, beden bütünlüğü üzerinde tasarruf edebileceği bazı özel durumların olduğu kabul edilmiştir. Bu durumlarda beden bütünlüğüne yönelik müdahaleye gösterilen rıza ile birlikte söz konusu müdahalenin kişilik haklarına aykırılığından söz edilemeyecektir. Beden bütünlüğü üzerindeki girişimlere hangi durumlarda izin verilebileceği hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuda genellikle kabul edilen görüşe göre “üstün amaç”, izni hukuka uygun hâle getirecektir. Bu üstün amaç, donörün verdiği organla başka kişilerin hayat ve sağlığının kurtarılması da olabilir.⁴⁰ Bu nedenle üstün amaç veya zaruret kapsamına kan ve organ nakli de girebilir.

4. Beyin ölümü

Ölüden organ ve doku alınabilmesi için öncelikle vericinin ölmüş olması gerekir.⁴¹ Bu nedenle öncelikle ölümün ne olduğu belirlenmeli ve böylece ortaya konacak kriterlere göre bir kişinin ölü olup olmadığı saptanmalıdır.

Ölümün ne zaman gerçekleşmiş sayılacağı konusunda tıbbî açıdan iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki “biyolojik ölüm” diğeryse “beyinsel ölüm”dür. Biyolojik ölüm; kişiye canlılık veren dolaşım, solunum, sinir sistemi gibi ana hayat fonksiyonlarının kendiliğinden çalışabilme yeteneklerinin durması ve tekrar bu niteliğin kazandırılmama halidir. Bu görüşe göre kişinin kalbi durmadıkça beyin merkezleri ne kadar hasar görmüş olursa olsun, ölmüş sayılmaz. Dolayısıyla da ondan organ ve doku alınması söz konusu değildir.⁴²

Beyinsel ölüm ise insana insan olma özelliğini veren en önemli organ olan beynin, vücudu yönetme olanak ve yeteneğini tamamen ve geri dönüşü olmayacak şekilde kaybetmesidir. Bu andan itibaren kişi ölmüş sayılacaktır. Bugünkü tıp ilmi de beyin ölümünü gerçek ölüm olarak kabul etmektedir. Ancak çağdaş İslam hukukçuları arasında bu konuda bir ittifaktan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Zira beyin ölümünü gerçek ölüm kabul etmeyenlerin yanı sıra üzerinde tıbbî müdahale gerçekleştirme bakımından da ölüm kabul etmeyen birçok İslam hukukçusu bulunmaktadır. Ancak İslam Konferansı Teşkilatına bağlı İslam Fıkıh Akademisi aldığı kararla beyin ölümünü bütün yönleriyle gerçek ölüm kabul etmiştir.⁴³

Türkiye’de hâlen yürürlükte olan mevzuata göre beyin ölümünün saptanması 2238 Sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun’un 11. maddesinde şöyle ifade edilmiştir: “Bu Kanunun uygulanması ile ilgili olarak tıbbi ölümün gerçekleştiğine, biri nörolog

³⁷ Bk. Muhammed Ali el-Bâr, “İntifaü'l-İnsan bi Azai Cismi İnsanın Aher Hayyen ev Meyyiten”, *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhi'l-İslami*, 1/4 (4. Dönem 1988), 94.

³⁸ Ebu Dâvûd, “Hatem”, 7; Tirmizî, “Libâs”, 31.

³⁹ Ayhan Önder, *Çeşitli Hukukî Dersleri* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992), 260.

⁴⁰ Abdülkadir Udeh, et-Teşriü'l-cinaiyyü'l-İslâmî: Mukarenen li-kanuni'l-vaz'î, (Beirut: Darü'l-Kâtibi'l-Arabî, t.y), 1: 469-470.

⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı”, erişim: 10.05.2019, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/993/organ-bagisi-caiz-midir>

⁴² Faruk Erem, “Organ Nakli Hakkında Kanun”, *Yargıtaç Dergisi*, 5/4 (Ekim, 1979), 711.

⁴³ Masoud Sabri, “İslam Fıkıhında Beyin Ölümü”, trc. Tuncay Sandıkçı, *Hayatın Başlangıcı ve Sonu: Tıbbî, Dinî ve Etik Sorunlar* (İstanbul; İSAR Yayınları, 2013), 159-160.

veya nöroşirürjiyen, biri de anesteziyoloji ve reanimasyon veya yoğun bakım uzmanından oluşan iki hekim tarafından kanıta dayalı tıp kurallarına uygun olarak oy birliği ile karar verilir.”

Ölümün tespiti ve bu konuda geç kalınmamış olması, alıcının hayatının kurtulması ya da sağlıklı bir şekilde devam etmesi bakımından çok önemlidir. Çünkü organ ve dokusu alınacak kişi ölmüş olsa da alınacak parçalarının canlılığını koruması gerekmektedir. Dolayısıyla ölüm gerçekleşti denilen bir anda yapay bir şekilde yaşatılan sujeden, organ ve dokunun alınarak derhâl ilgiliye aktarılması gerekmektedir. Bu nedenle ölümün saptanması çok önemlidir.⁴⁴

Organ nakli için verici olarak kullanılacak olan insan bedeni, tüm tedavi imkânları kullanıldıktan sonra bile yaşaması mümkün olmayan, beyin ölümü gerçekleşmiş olan, solunumu makine desteğiyle sağlanan, ancak kalbi atıyor olan/olabilen ve donör olarak değerlendirilmesi halinde birçok hastaya yeniden sağlık sunabilecek büyük bir potansiyeldir. Bu büyük potansiyelin değerlendirilebilmesi, toplumumuzda çeşitli dinî inançlara mensup bireylerin bilgilendirilmesi ile mümkündür. Burada , “beyin ölümü olsa bile, kalp ve akciğer makine yaşam destek ünitesiyle çalışıyor ya da kalp kendiliğinden de çalışıyor olduğundan ruhun vücudu terk etmediği, bu şekilde kalbin atarken çıkartılmasının cinayet sayılacağı” tezi ile “kalbin ve akciğerin ruh çıksa dahi makine ile çalıştırılabileceği, bu durumun suni yoldan cesede müdahaleden başka bir şey olmadığı, ruh en son baştan çıktığından, beyin fonksiyonları tamamen ölmüşse, ruhun da vücudu terk ettiği ve naklin caiz olduğu” tezi çatışmaktadır.⁴⁵ Bu nedenle inanç konusunda geçerli açıklama yapma yetkisine sahip kişi veya kurumlardan tatmin edici açıklamaların yapılması önem arz etmektedir. Bu sayede beyin ölümü gerçekleşmiş birey yakınlarının inançları sebebiyle organ nakline karşı çıkmaları engellenmiş, iç huzuruyla sisteme katılımları sağlanmış olacaktır.

Ülkemizde organ bekleyen insanların dertlerini çözmek ve bağış yapmak isteyen, ama şüphelerini gideremediği için organlarını bağışlamaktan çekinenleri aydınlatarak bağış sayısını arttırmak ve istenilen kadavra donör oranlarına ulaşabilmek için, inançtan kaynaklanan bu türden soruların net bir şekilde cevaplanması gerekmektedir.⁴⁶

5. Ahiret inancı bakımından organ nakli

Organ nakli ve bağışı konusunda en çok tartışılan konular arasında cismani haşrin inancı, organların sorumluluğu ve kıyamet günü şahitliği meseleleri yer almaktadır. Hesap vermek üzere kıyamet günü ölümlerin diriltilecek bir yere toplanması anlamındaki haşrin gerçekleşeceği üzerinde ulema ittifak etmekle birlikte niteliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Tartışmalar bir tarafa, insanın ahirette ruh ve bedeniyle beraber diriltileceği ve haşrin cismani (bedenî) olacağı kabul edilmektedir. Zira Allah (c.c.) “İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanır? Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter.”⁴⁷ buyurarak bu duruma dikkat çekmiştir.

Ahirette haşrin cismani olacağı inancının, organ naklinin tereddütle karşılanmasında kısmen de olsa etkisi vardır. Bu konudaki tartışmaların başında, nakledilen organın kimin bedeninde diriltileceği meselesi gelmektedir. Ancak ölen insanın bedeninin çürüyerek toprak

⁴⁴ Nevzat Toroslu, “Organ Aktarma ve Cezai Sorumluluk”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFĐ)* 35/1-4 (1978), 104.

⁴⁵ Hayrettin Karaman, erişim: 10.05.2019, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0120.htm>.

⁴⁶ Hayrettin Karaman, erişim: 10.05.2019, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0120.htm>.

⁴⁷ el-Kıyame 75/3-4; Ayrıca bk. Tâhâ 20/55; el-Hac 22/5-7.

olduğu ve bedeninin kıyamet günü yeniden yaratılacağı düşünülürse bu tartışmanın yersiz olduğu görülecektir. Ayrıca organların toprakta çürümesi, yanıp kül olması, hayvanlar tarafından parçalanıp yenmesi de bu organların tekrar bir araya getirilmesine engel değildir. Zira "...Onları ilk başta yaratmış olan diriltecektir..."⁴⁸ ayeti bu gerçeğe işaret etmektedir. Herkesin asli parçalarının kendisiyle haşrolacağı kıyamet gününde organ nakli yapılan kişinin yapacağı iyilik ve kötülüklerden tamamen kendisi sorumlu olacaktır. Çünkü herkes yaptıklarından mesul olacaktır.⁴⁹ Ölen kimsenin ise bunda sorumluluğu yoktur. Çünkü sorumlulukta aslolan iradedir. Sorumlusu da organları kullanan şahıstır. Nitekim emanet olarak verilen bir şeyle birisine zarar verilirse, bundan asıl mal sahibi değil, onunla zarar veren kimse sorumlu olur. Bütün bunlardan hareketle, organ naklinin cismani haşir inancını zedeleyen bir yönünün bulunmadığı söylenebilir.

"Kıyamet gününde organların şahitliği meselesine gelince, bu husustaki ayetler, organların ahirette lisan-ı hâl ile konuşacağı şeklinde anlaşılabilir gibi Allah'ın huzurunda insanın hiçbir mazeret ileri sürme ve yalan beyanda bulunma imkânının olmayacağı, her şeyin apaçık ortada olacağı anlamında da yorumlanabilir. Bu konudaki ayetler⁵⁰ gerçek anlamında alınsa bile, yine organ nakline engel bir delil teşkil etmez. Çünkü her şey Allah'ın bilgisi dâhilindedir ve organlar her bir bedende buldukları süre içinde olup bitene şahitlik edebilirler."⁵¹

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin ilgili maddesinde sorumlulukla ilgili şöyle bir değerlendirme yer almaktadır: "Konuya dini sorumluluk esasları açısından bakıldığında ise öncelikle şunu belirtmek gerekir ki duygu, düşünce, akıl, inanç gibi manevi özellikler, organların biyolojik yapısına bağlı olmadığından, genel olarak organ nakliyle kişilik transferi olmamaktadır. Diğer taraftan İslam dini, cinsi, milliyeti, rengi, dini, konumu ne olursa olsun her insana, insan olarak bakmış ve eşit bir yaşama hakkı tanımıştır. Şu hâlde, organ veren kimsenin veya organ verilen şahsın, fâsık yahut gayrimüslim olması gibi şahsî durumlarından ötürü diğer tarafın dinen sorumlu olabileceğinin ileri sürülmesi de doğru olmaz."⁵²

6. Organ ticareti

Organ nakliyle ilgili tartışılan bir diğer konu da organ bağışdır. Çünkü organ nakli, organ bağışının neticesidir. Ancak insandan insana nakiller için yapılan bağışlar, cinayet, organ ticareti, kişisel çıkarlar ve adam kayırma gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu türden sorunların ülkemizde ve dünyada yaşanmış pek çok örneğine rastlamak mümkündür. Bu sebeple insan kaybolması/kaçırılması vakalarında ilk akla gelen, organ ticareti şüphesidir. Bu yönüyle organ ve doku nakli "sedd-i zerâî" prensibi açısından da tartışmalara yol açmıştır.

İnsana önem veren ve onu yücelten İslam, insanın ve organlarının mal gibi alınıp satılmasını kabul etmemekte ve buna engel olmaktadır. Allah Resulü (s.a.v.) bu şekilde davrananlara, insan ticareti yapanlara karşı Allah'ın kıyamette bizzat davacı ve bunların en büyük hasmı olacağını bir kudsî hadislerinde şöyle ifade etmişlerdir: "*Azîz ve Celil olan Allah buyurdu: Üç sınıf vardır ki kıyamet gününde ben bunların hasmıyım, davacıyıyım. Bir kimse ki benim adıma yemin eder de sonra abdini (yemini) bozar. Yine bir kimse ki hür (bir insanı) bile bile köle diye satar da onun parasını yer. Yine bir kimse ki bir işçi tutar, onu çalıştırır da ücretini vermez.*"⁵³ Allah'ın bir kimse hakkında davacı

⁴⁸ Yâsin 36/79.

⁴⁹ Bk. el-İsra, 17/36.

⁵⁰ Bk. Nûr,24/24; Fussilet, 41/20-22.

⁵¹ Ali Bardakoglu, "Helaller ve Haramlar", *İslam İlmihali* (İstanbul: İSAM, 1999), 2: 169.

⁵² İrfan İnce, "Organ Nakli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 374.

⁵³ Buhârî, Büyû, 106, İcâre, 10.

olması, o kimsenin yaptığı işin çok kötü bir fiil olduğu ve cezasının da çok şiddetli olacağı anlamına gelir. İnsanın muhterem olduğunu ifade eden benzer hukukî ifadeleri fıkıh kaynaklarımızda da bulmak mümkündür. Sözelimi, İbn Abidin (1252/1836)'in şu cümleleri bu konuya ışık tutar: “Kâfir de olsa, insanoglu muhteremdir; dokunulmazlığı vardır. Onu köle gibi satmak, değersiz bir meta kabul etmek ve cansız varlıklar yerine koymak, onu hor ve hakir görmek, değersiz bir şey olduğunu kabul etmektir ki bu davranış, din ve hukuk açısından asla caiz değildir. Hatta insanın bir parçasını satmak da aynı hükme dâhildir.”⁵⁴

Hâlen yürürlükte olan kanunlarda bir bedel veya başkaca çıkar karşılığı, organ ve doku alınması ve satılması yasak olduğu gibi, bilimsel istatistiki ve haber niteliğindeki bilgi dağıtım hâlleri istisna olmak üzere organ ve doku alınması ve verilmesine ilişkin her türlü reklam da yasaktır.⁵⁵ Ayrıca Türk Ceza Kanunu'nda “Organ ve Doku Ticareti” başlığıyla yer alan 91. maddede organ ticareti yapanlara ön görülen cezai müeyyideler şu şekilde yer almaktadır. “Organ veya doku satın alan, satan, satılmasına aracılık eden kişi beş yıldan dokuz yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Bu faaliyetlerin organize bir örgüt faaliyeti olarak yürütülmesi halinde sekiz yıldan on beş yıla kadar hapis ve on bin güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılır.”⁵⁶ Bütün bu yasal düzenlemelerle hem organ ticaretinin hem de doku ve organ nakillerinin kötüye kullanılmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

7. Nakledilebilecek organlara getirilen kısıtlamalar

Yaşamın kendine bağlı olduğu bir organın nakledilmesi suretiyle kişinin hayatının tehlikeye atıldığı türden bir organ naklinin caiz olmadığını İslam hukukçuları ittifakla kabul etmişlerdir. Çünkü bu, hasta birini kurtarmak için sağlam olan bir başkasını öldürmek demektir.⁵⁷ Türk hukukunda da “Vericinin yaşamını mutlak surette sona erdirecek veya tehlikeye sokacak olan organ ve dokuların alınması yasaktır.”⁵⁸ şeklinde bir düzenleme yer almaktadır.

İslam hukukçularının kahir ekseriyeti belirli şartlar muvacehesinde canlı insandan hayatı olmayan doku ve organların naklinin hukuka uygun olduğunu kabul etmektedirler. Bu hukukçulara göre hayatı olmayan organ ve dokuların naklinin cevazı *zaruret ilkesine* dayanmaktadır. Ancak alınan doku veya organın vericiye önemli bir zararı olmayacağına veya ölümüne sebebiyet vermeyeceğine uzman doktorun kesin ifadelerle karar vermesi gerekir.⁵⁹ Örneğin tıbbî açıdan bir sakınca olmadığı ve veren kimseye zararı olmayacağı uzman doktorlarca tespit edilirse bu görüşte olanlara göre iki böbrekten biri verilebilir.⁶⁰

Nakiller tedavi olma zorunluğu açısından ele alındığında, insanın faydasına dönük nakiller caiz görülebilir. Hatta kalp, karaciğer, akciğer gibi kısa zamanda yapılmazsa hastanın ölüm ile karşı karşıya gelebileceği nakillerin zaruret arz ettiği söylenebilir. Fakat ülkemizde gerçekleşmesiyle birlikte tartışılmaya başlanan kol, bacak, yüz ve rahim nakilleri ise yapılmadığı takdirde kişinin

⁵⁴ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz İbn Abidin, *Reddül-mubtar ala'd-dürri'l-mubtar. Şerhu Tenviril-Ebsar*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvez, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994/1415), 4: 10.

⁵⁵ *Organ Ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun*, md. 3 ve 4, erişim: 10.05.2019, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2238.pdf>

⁵⁶ Türk Ceza Kanunu (TCK), md. 91/3-4, erişim: 10.05.2019, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>

⁵⁷ Bk. Hasan Ali Şâzelî, *Hukmü nakli azâi'l-insan fi'l-fıkhi'l-İslamî*, (Kahire: Kitabü'l-Cumhuriyye, 1989), 186.

⁵⁸ *Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun*, md. 8.

⁵⁹ Ramazan el-Bûtî, “İntifâü'l-İnsan bi Adâi Cismi İnsanin Ahar Hayyen ev Meyyiten”, *Mecelletü Me'mai'l-Fıkhi'l-İslamî*, 1/4 (1988), 199-200.

⁶⁰ Muhtar Salim, *et-Tıbbü'l-İnsanî Beyne'l-Akide ve'l-İbda'*, (Beyrut: Müessesetü'l-Mearif, 1988), 516, 517.

yaşam sürecine etki etmeyecek nakillerdir. Buna rağmen Diyanet İşleri Başkanlığı yüz naklini “tedavi amaçlı estetik ameliyat” olarak kabul etmek suretiyle organ nakli için geçerli olan şartların yüz nakli için de geçerli olduğunu beyan ederek cevazı yönünde görüş beyan etmiştir. Zira bu görüşe göre yüz, başın bir cüzü olması yönü ile organ olarak da kabul edilebilir. Bu durumda hastanın tedavisi için yüz nakli dışında bir alternatif yoksa ve yüzü nakledilecek kişinin ölmeden önce aksine bir beyanı bulunmuyorsa, yakınlarının rızası ile yüzü alınabilir.⁶¹

Öte yandan, nakil yapılan kişiler açısından düşünüldüğünde, bu türden nakillerin tedavi niteliği taşıyıp taşımadığı önemli bir tartışma konusudur. Bu tartışmanın temelini ise naklin kişinin hayatının kurtarılmasına yönelik değil, kişinin görüntüsünün düzeltilmesine yönelik olmasıdır. İnsan yüzünün nakledilmesi için gerekli cerrahi teknikler ortaya konulmuş olsa da temelde önümüzde iki sorun bulunmaktadır. Birincisi, ömür boyu ilaç kullanmak ve bunun getirdiği yaşamsal sorunlar; diğeri ise etik tartışmalardır.⁶² Ayrıca bu türden nakilleri, her aynaya baktığında kendisinde başkasının yüzünü görmesi, her sabah başkasının kolu üzerinde yatıyormuş hissiyle uyanması ve organını taşıdığı kimselerin yakınlarına karşı mahcubiyet ve sorumluluk hissetmesi gibi daha birçok psikolojik sorundan bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. “Öyle ki dünyada ilk yüz nakli olan Fransız Isabelle Dinoire yıllar sonra su açıklamada bulunmuştur: ‘Nakilden önce bana benzeyecek bir yüz umuyordum, fakat operasyondan sonra yüzümün yarısının bana diğer yarısının da donörüne benzediğini fark ettim. Bir başkasının yüzüne alışmak korkunç bir şey. Yüz nakli çok tuhaf bir nakil. Bir başkasının ağzının içinde gibisiniz. Bu iğrenç.’”⁶³ Bu ve benzeri durumlar aslında yapılan işlemleri tedavi olma amacından büyük oranda saptırmakta, zararı giderme ve faydayı elde etme ilkesini ihlal etmektedir.

Rahim ve diğer üreme organlarının nakli ise üremenin bir aracı olduğu için normal nakil gibi düşünülmemelidir. Bu nedenle rahim ve üreme organlarının nakline tedavideki zorunluluk açısından yaklaşılmalıdır. Çünkü üreme organlarının nakli, neslin korunmasını da ilgilendirdiğinden, organ nakli gibi görülmemektedir. Zira üreme organları genetik özellikler taşımakta, bir başkasına verildikten sonra da aynı genetik özellikleri taşımaya devam etmektedir. Bu itibarla başkasının rahminin nakli ve bu yeni rahimle hamile kalmak caiz görülmemiştir.⁶⁴ Çünkü “Beden zihnin bir nesnesi olmaktan çok özün bir parçasıdır. Bundan dolayı aslında her bir organ kişiliğimizin bir tarafını ele verir. Zaten organ nakledilen kişiler yalnızca psikolojik tecrübe yaşamazlar, aynı zamanda canlı beden tecrübesi de yaşarlar. Yani hissettikleri bir başka kişinin özünden parça taşıdıklarıdır.”⁶⁵

“Antropolog Lock Margaret’a göre, organlar karşdakine biyolojik beden parçalarından çok ‘kişilik parçacıkları’ taşırlar. Çoğu organ nakli yapılan hastalar, organını taşıdıkları donörün cinsiyeti, etnik kimliği, deri rengi, kişisel ve sosyal statüsüyle ilgili olarak endişe yaşamaktadırlar. Organ nakilleri üzerine araştırmalar yapan Lesley Sharp'in da belirttiği gibi organ naklini kabul

⁶¹ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/BasinPDF/2012/subat/17022012kupun.pdf>, erişim: 03.03.2014.

⁶² Zülküf Kara, “Organ Nakli mi Kimlik Transferi mi?”, *Organ Nakli Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Malatya: Hayat Vakfı, 2014, 113.

⁶³ Kara, “Organ Nakli mi Kimlik Transferi mi?”, 107.

⁶⁴ Bk. Muhammed Ali, el-Bâr, *el-Mevkızü'l-fıkhiyyü ve'l-ablaku min kadıyyeti zeri'l-adai* (Beyrut: Darü'l-Kalem, 1994), 256.

⁶⁵ Kara, “Organ Nakli mi Kimlik Transferi mi?”, 107.

eden kişi yalnızca organ değil, o kişinin kimliğinden bir parçayı da kabul etmiş olmaktadır. Aslında nakledilen yalnızca organ değil kişiliğin de ta kendisidir.”⁶⁶

Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin insana ait genital organların aktarılmasında hukuka uygunluk ölçütü olarak sadece, bu organlar ile birlikte genetik bilgilerin aktarılıp aktarılmadığını dikkate aldığı görülmektedir. Buna göre yumurta ve sperm nakli, genetik bilgileri aktardığı için hukuka aykırı kabul edilmiş; ancak rahim nakli için kesin bir karara varılmamıştır.⁶⁷ Kanaatimizce bu konuda sadece genetik bilgilerin aktarılmasının dikkate alınması yeterli değildir. Ayrıca rahim ve diğer üreme organlarının nakli, gelecek nesilleri de ilgilendirdiği için etik, hukuk ve din açısından pek çok problemi bünyesinde barındırmaktadır.⁶⁸ Dolayısıyla nakilden sonra çocuğun nesebinin isnadında yaşanacak hukukî, naklin yapıldığı kişiler arasındaki etik ve dinî sorunlar görmezlikten gelinmemelidir.

8. Hayvandan insana organ ve doku nakli

Organ ve doku nakillerinde hayvanlardan da faydalanılabileceğinden hareketle konu İslam hukukçuları arasında tartışılmaktadır. Tedavi maksadıyla özellikle eti yenen hayvanların kullanılmasında herhangi bir mahzur görülmemekle birlikte,⁶⁹ sadece domuzun kullanılmasına izin verilmemiştir. Çünkü domuz bizzat necis kabul edilmektedir.⁷⁰ Serahsî, domuz kemiğini tedavide kullanmanın mekruh olduğunu söylemiştir.⁷¹ Ancak hastalığın başka türlü tedavi imkânı olmadığı uzman doktorlar tarafından belirtilmiş ve zaruri bir durum söz konusu ise (tartışılmakla birlikte) zaruret sebebiyle domuzdan insana nakil yapılabileceği kabul edilmiştir. Çünkü “Allah size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah çokça bağışlayan çokça merhamet edendir.”⁷² ayetiyle hayatî bir tehlike söz konusu olduğunda yasaklanan şeylerin zaruret miktarınca yenilmesine izin verilmiştir. Buna dayanarak zaruret halinde eti haram olan hayvanlardan tedavide de faydalanılabileceği söylenebilir.⁷³ Nitekim son dönem İslam hukukçularından Halil Muhyiddin el-Meys de özellikle eti yenen ve şer'î usullere uygun kesilmiş hayvandan, zaruret hâlinde ise diğer hayvanlardan organ alınarak zorda kalmış bir insana nakledilebileceğini söyleyerek zımnen domuzdan da naklin yapılabileceğini kabul etmektedir.⁷⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu da bu doğrultuda karar vermiştir.⁷⁵

Sonuç

Kitap ve sünnetin ortaya koyduğu temel prensiplerle müctehitler tarafından bunlara dayanılarak çıkarılan genel hükümler ve kaideler, tedavinin bir parçası olan organ naklinin caiz

⁶⁶ Kara, “Organ Nakli mi Kimlik Transferi mi?”, 107.

⁶⁷ Bk. el-Bâr, *el-Mevkefî'l-fıkhiyyü ve'l-ablaku min kadîyyeti zeri'l-adai*, 256-257.

⁶⁸ Bk. Şahin, *İslam Hukuku ve Biyoetik*, 75.

⁶⁹ Bk. *el-Fetava'l-Hindîyye*, 5: 354; Şinkitî, *Abkamü'l-ciraheti't-tbbiyye*, 399.

⁷⁰ el-En'âm 6/145.

⁷¹ Bk. Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *İslam Devletler Hukuku: Şerhu's-Siyerî'l-Kebir*, trc. İbrahim Sarmış ve M. Saîd Şimşek (Konya: Eğitaş Yayınları, 2001), 1: 144.

⁷² el-Bakara 2/173.

⁷³ Bk. Vehbe Zuhaylî, *Mevsuatü'l-Fıkbi'l-İslamiyyi'l-Muasır* (Dımaşk: Darü'l-Mektebi, 2007/1427), 1: 288.

⁷⁴ Halil Muhyiddin Meys, “Münâkaşa”, *Mecelletü Mecmai'l-Fıkbi'l-İslamî*, 1/4 (1988), 404.

⁷⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı”, erişim: 11.05.2019, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/994/domuz-kalp-kapaginin-insan-kalbine-takilmasi-caiz-midir>

olduğuna işaret etmektedir. Organ bağışını ve buna bağlı olarak organ naklini doğrudan engelleyici olumsuz bir durum da söz konusu değildir. Çünkü canın korunması İslam dininin gerçekleştirmeyi gaye edindiği temel hedeflerin başında gelir. Ancak tam ve istenilen düzeyde hukuka uygun bir şekilde naklin gerçekleştirilmesi için şu hususlar da dikkate alınmalıdır:

* Hastanın hayatını veya hayatı bir uzvunu kurtarmak için nakilden başka çaresi olmadığı, meslekî ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen tabip/tabipler tarafından tespit edilmelidir.

* Hastalığın bu yoldan tedavi edilebileceğine tabibin zann-ı galibinin bulunması gerekir.

* Hem donör hem de nakledilen kişi üzerinde yapılan organ ve doku nakilleri uygulamalarında insanın saygınlığını zedeleyici tutum ve davranışlardan sakınılmalıdır.

* Ölüden nakillerde beyin ölümünün gerçekleştiğine varisler ilmî usullerle ikna edilmelidir.

* İnsanların inançları ve kültürel hassasiyetleri dikkate alınmalıdır.

* Nakiller, ticari hiçbir gaye gözetilmeksizin hakkaniyet kuralları çerçevesinde gerçekleştirilmelidir.

* Nakil sonrası yapılması gereken destek ve koruyucu tedaviler ile muhtemel psikolojik travmalar dikkate alındığında yüz, kol ve bacak gibi dış yüzey nakillerinin tedavi olarak isimlendirilmesi uygun gözükmemektedir. Dolayısıyla bu türden nakillere ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir.

* Yaşanabilecek dinî, hukukî ve etik problemler göz önünde bulundurulduğunda üreme organlarının naklinin doğru olmadığı açık bir gerçektir.

Kaynakça

- BÂR, Muhammed Ali. “İntifaü'l-İnsan bi Azai Cismi İnsanın Aher Hayyen ev Meyyiten”. *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhi'l-İslami* 1/4 (1988).
- BÂR, Muhammed Ali. *el-Mevkifü'l-fıkhiyyü ve'l-ahlaku min kadıyyeti zeri'l-adai*. Beyrut: Darü'l-Kalem, 1994.
- BARDAKOĞLU, Ali. “Helaller ve Haramlar”. *İslam İlmihali*. 2: 29-193. İstanbul: İSAM, 1999.
- BÛTÎ, Ramazan. “İntifaü'l-İnsan bi Adâi Cismi İnsanın Ahar Hayyen ev Meyyiten”. *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhi'l-İslamî*. 1/4 (1988).
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI. “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı”. Erişim: 10.05.2019. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/993/organ-bagisi-caiz-midir>
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI. “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı”. Erişim: 11.05.2019. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/994/domuz-kalp-kapagin-in-insan-kalbine-takilmesi-caiz-midir>.
- EKŞİ, Ahmet. *İslam Tıp Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- el-Fetava'l-Hindîyye: Fetavayı Alemgirîyye*. haz. Burhanpurlu Şeyh Nizam-Şeyh Vecihüddin- Şeyh Celaleddin Muhammed-Kadı Muhammed Hüseyin-Molla Hamid. 6 cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- EREM, Faruk. “Organ Nakli Hakkında Kanun”. *Yargıtay Dergisi* 5/4 (Ekim, 1979): 707-718.
- GHULARN- Haider Aasi. “Organ Nakil ve Bağışına İslam'ın Hukuki ve Ahlaki Yaklaşımı”. Trc. Mehmet Erdem. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010): 265-278. <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/BasinPDF/2012/subat/17022012kupur.pdf>. Erişim: 03.03.2014.
- İBN ABİDİN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz. *Reddü'l-mubtar ala'd-dürri'l-mubtar. Şerhu Temviri'l-Ebsar*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvez. 13 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994/1415.
- İBN KÄYYİM, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed el-Cevziyye, *Zadi'l-mead fi bedyi hayri'l-ibad*, thk. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut. 5 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- İBN KUDAME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *el-Muğni*, 10 cilt, Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, t.y.
- İBN MÜHENNA, Ahmed b. Guneym b. Salim en-Nefravi. *el-Fevakihü'd-devani şerhi ala risaleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevani*. 2 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- İNCE, İrfan. “Organ Nakli”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 373-375. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- KAHRAMAN, Abdullah. “Tedavi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 254-256. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- KARA, Zülküf. “Organ Nakli mi Kimlik Transferi mi?”. *Organ Nakli Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Malatya: Hayat Vakfı, 2014. 100-119.
- KARAMAN, Hayrettin. “Organ Nakli”. Erişim: 10.05.2019. <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0120.htm>
- KARAMAN, Hayrettin. Erişim: 10.05.2019. <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0120.htm>.
- KÂSÂNÎ, Alâuddin Ebu Bekr b. Mes'ud. *Bedâi'u's- sanâi' fi tertibi's-Şerai*. 7 cilt. Beyrut: Zaru'l-Fikir, 1996.

- KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Berduni-İbrahim Etfiş. 20 cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- MEYS, Halil Muhyiddin, “Münâkaşa”, *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 1/4 (1988).
- MÜBÂREK, Kays b. Muhammed, *et-Tedâvî ve'l-mes'ûliyyetü't-tıbbiyye fî's-şer'ati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1997.
- NESEFÎ, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Tefsirü'n-Neseфі*. 4 cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- NESİMÎ, Mahmud Nazım. *et-Tıbbü'n-nebevî ve'l-İlmu'l-Hadis*. 3 cilt. 2. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- NEVEVÎ, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri. *el-Mecmu' şerhi'l-Mübezzeb*. 20 cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, ts.
- Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun*. Erişim: 10.05.2019.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2238.pdf>
- ÖNDER, Ayhan. *Ceza Hukuku Dersleri*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.
- SABRÎ, Masoud. “İslam Fıkında Beyin Ölümü”. Trc. Tuncay Sandıkçı, *Hayatın Başlangıcı ve Sonu: Tıbbî, Dinî ve Etik Sorunlar*. İstanbul: İSAR Yayınları, 2013: 157-186.
- SALİM, Muhtar. *et-Tıbbü'l-İnsanî Beyne'l-Akide ve'l-İbda'*. Beyrut: Müessesetü'l-Mearif, 1988.
- SERAHSÎ, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *İslam Devletler Hukuku: Şerhu's-Siyerü'l-Kebir*. Trc. Sarmış, İbrahim- Şimşek, M. Sait. 5 cilt. Konya: Eğitaş Yayınları, 2001.
- SÜKKERÎ, Abdüsselam Abdürrahim, *en-Nakl ve Ziraetü'l-Azâi'l-Ademiyye*. b.y.: Darü'l-Menar, 1988.
- ŞÂFİÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, thk. Ali Muhammed ve Adil Ahmed. 11 cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 2001.
- ŞAHİN, Nurten Zeliha. *İslam Hukuku ve Biyoetik*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013.
- ŞÂZELÎ, Hasan Ali. *Hukmü nakli azâi'l-insan fî'l-fıkhi'l-İslâmî*. Kahire: Kitabü'l-Cumhuriyye, 1989.
- ŞİNKİTÎ, Ahmed Mezid Çekni. *Ahkâmü'l-cirabeti't-tıbbiyyeti ve'l-asari'l-müterettibetü aleyha*. Cidde: Mektebetü's-Saade, 1994.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiü'l-Beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin. 26 cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- TOROSLU, Nevzat, “Organ Aktarma ve Cezaî Sorumluluk”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)* 35/1-4 (1978): 91-118.
- Türk Ceza Kanunu (TCK). Erişim: 10.05.2019.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>
- UDEH, Abdülkadir. *et-Teşriü'l-cinaiyyü'l-İslâmî: Mukarenen li-kanuni'l-vaz'î*. 2 cilt. Beyrut: Darü'l-Kâtibi'l-Arabî, t.y.
- YAMAN, Ahmet. “Organ Nakli”. *Diyanet Aylık Dergi*. Nisan (2008): 24-26.
- ZEMAŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf*. thk. Muhammed Abdüsselam Salih. 4 cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- ZUHAYLÎ, Vehbe. *Mevsuatü'l-Fıkhi'l-İslâmiyyi'l-Muasar*. Dımaşk: Darü'l-Mektebi, 2007/1427.